

Viooltjeshemel

Een schildersfamilie in oorlogstijd

Colofon

ISBN: 978 94 6365 033 5

1e druk 2018

© 2018, Herman Smith

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Fotografie schilderijen: René Pop

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Viooltjeshemel

Een schildersfamilie in oorlogstijd

Herman Smith

Inhoud

Voorwoord	7
De brief	9
De foto op de schoorsteenmantel	13
De jeugd van oom Kees	17
De dood	27
De oorlog	35
Een schildersfamilie	51
Het verraad	71
Kamp Vught	89
Hebben en Zijn	103
De gevolgen van de oorlog	111
Vergeving (De jonge Duitser)	133
De viooltjeshemel	141
Dankwoord	147

Voorwoord

Dit boek gaat over de Groninger verzetsgroep K tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op dit moment verschijnen er allerlei boeken met oorlogsherinneringen, wat je zou kunnen beschouwen als - zoals dat in de kunstgeschiedenis heet - een 'geestelijke impuls'. Zo gingen allerlei kunstenaars tussen de twee wereldoorlogen in op allerlei plekken tegelijk op zoek naar het kinderlijke en het primitieve in de kunst.

In deze tijd doen allerlei schrijvers, zonder dat ze het met elkaar hebben afgesproken, hun best om in oude oorlogsarchieven en naslagwerken hun verzetsheld of -heldin te vinden. Ook ik gaf gehoor aan deze impuls en ging op zoek naar mijn oom Kees.

In de oorlog was zwijgen 'een plicht', zoals mijn oom Kees in een brief schreef. Nu ervaar ik het als een plicht om daarover te schrijven.

Dit boek is opgedragen aan alle dapperen die tegen de stroom in durfden te roeien.

De brief

Op een dag in 2015 kreeg ik via de mail een berichtje van ene Danny de Vries. Danny bleek eigenlijk Gerrit te heten. Hij had mijn naam, Herman Smith, gevonden op internet en informeerde of ik familie was van Albertus Smith. Inderdaad, dat was mijn opa Bertus uit Groningen. Gerrit de Vries had zich Danny genoemd in de Verenigde Staten, omdat ze daar zijn naam niet konden uitspreken. Hij bleek de zoon te zijn van Gerrit de Vries senior, die getrouwd was met een zus van mijn opa. De oude Gerrit was meubelmaker geweest rond de Tweede Wereldoorlog. En uit zijn nalatenschap was een briefje bewaard gebleven, uit 1943, geschreven door de 20-jarige Kees Smith. Via deze vreemde weg kwam mijn oom Kees, de vermoorde broer van mijn vader, weer in mijn leven. Dit stond er in het briefje:

Ergens in Nederland

Beste Oom,

Hierbij het geld voor het geleverde werk, het was in prima conditie. Pa was juist met de verdere behandeling bezig, toen hij werd gebaald. Nu ben ik zelf aan het verven geslagen, hoewel het wel wat moeilijk gaat. Maar daar is nu eenmaal niets aan te doen. Moe houdt zich best in deze omstandigheden. Ja, het is geen lolletje om de vijand te weerstaan, maar ze krijgen ons er niet onder.

Vandaag de laatste band gelegd aan een serie poederdozen die ik, evenals luciferbulzen, briefopeners, brochures e.d. ver-

vaardig. Ik beschilder ze met allerlei nationale voorstellingen.

Zondag een tentoonstelling gehad, waarbij heel wat orders geplaatst werden. De vraag is groter dan ik afleveren kan. Vooral voor Sint N. wordt veel gevraagd. Nu, Oom en Tante, ik hoop dat u dit krabbeltje en de inhoud in goede welstand ontvangt. Weest hartelijk gegroet door uw neef.

Kees

Spreken is zilver, zwijgen is plicht.

Ergens in Nederland

Beste Con

Merby het geld voor het geleerde werk
het was in prima conditie. Ruwarijint
niet de verdere behandeling berig toe. Thy werd
gehaald te be. ik zelf na. Te veron. geslagen.
Houdt het wat wat. moelyk gaat. Maar daar
is nu een maat niet alle. Te doe. i. Hoe. houdt
recht best. die omstandig hede. Ga het
ge. tollig om de vya. te weertaan. maar
kryge. ons er niet onder.

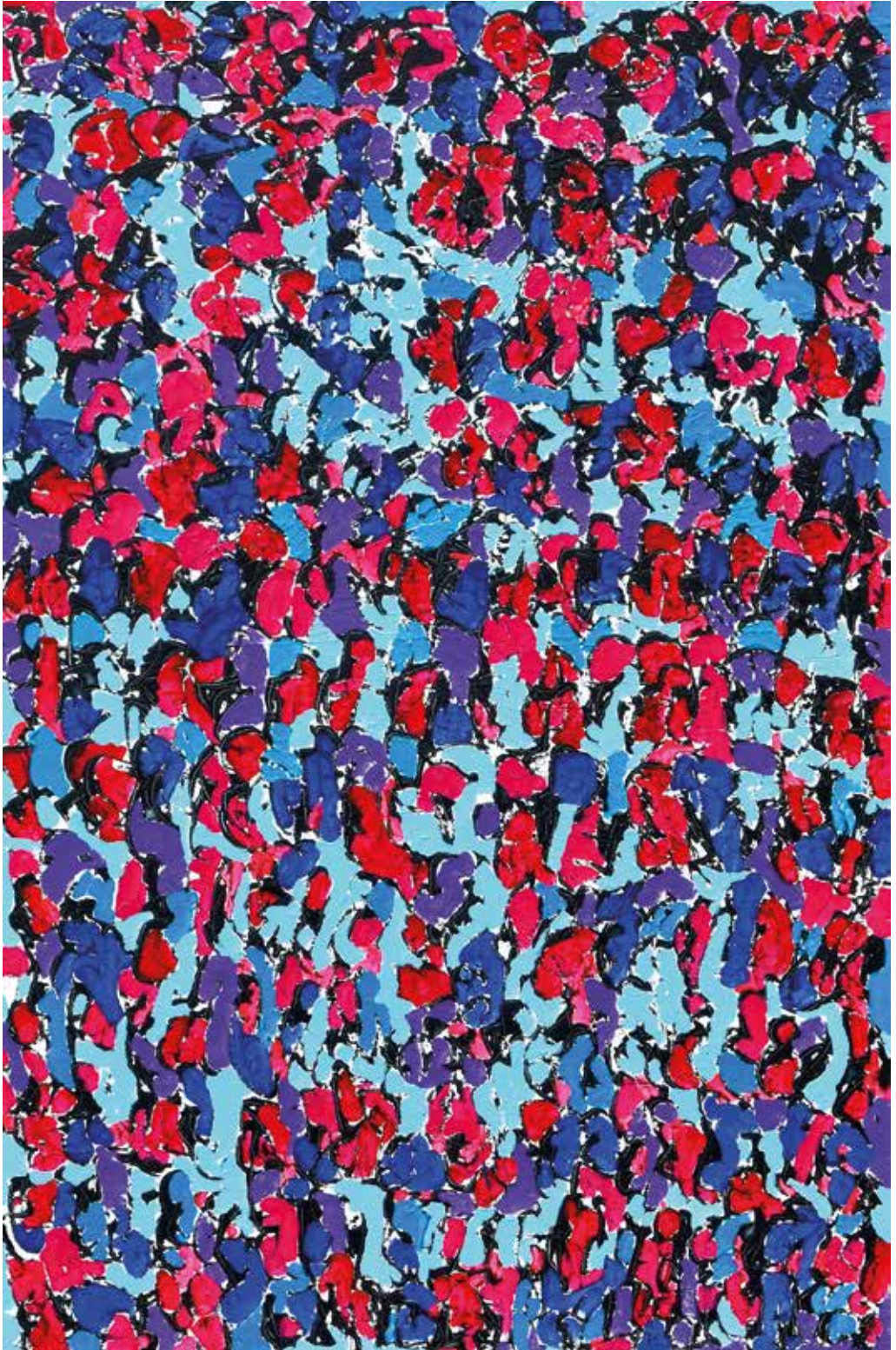
Vandaag de laatste ha. gezegge. na. ee.
sijn. ponde. die ik, we. als. lucifer, hyle.
breef. pomen. brocher. i. d. we. vaardig. Ik. beschit.
dure. in. alle. te. notionale. voor. stellen.

Dondag ee. te. toon. stellig. gehast. wa. arbij
het. wa. onder. ge. tra. ab. we. de. De. ra. ag. is
grote. de. ik. af. le. vere. ha. Vo. oral. voor. Te. let.
wordt. o. el. g. ra. ag. de. te. Son. i. Pa. te. ik. loop.
dat. i. die. krab. bel. p. de. i. houd. i. goede. wet.
stand. ont. wa. g. i. Te. ent. ha. te. le. gh. geg. ro. et. doe.
nu. me. ef.

Spoke. i. sel. ver. wegge. is. placht

De foto op de schoorsteenmantel

Viooltjes 1, Herman Smith.

Brahms

Wij kinderen moesten heel stil zijn als uit de radio de eerste symfonie van Johannes Brahms opklonk. Mijn vader moest dan altijd denken aan zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog doodgeschoten broer Kees. Aan zijn tot een kus getuite mond kon mijn moeder merken hoe verdrietig hij was. Hij keek met vochtige ogen in de verte, tot ver voorbij de horizon, waar wolken de aarde raakten.

Helemaal op het laatst van de oorlog had zijn vermoorde jongste broer zich daar gevoegd bij de voetloze doden, die, haaks op des Heren wegen staand, hongertochten maakten. Hun klacht voegde zich samen met die van alle jongemannen die waren doodgeschoten in de Eerste en Tweede Wereldoorlog, een klacht die werd opgevangen door de kromme vlier en kon worden gehoord in de muziek van Brahms. Mijn vader geloofde in God. God had immers als teken van verbond tussen hemel en aarde de regenboog geschapen, op de plek waar duister en licht elkaar ontmoeten.

De foto van oom Kees stond op de schoorsteenmantel bij mijn opa en oma in Groningen, waar we elke kerst gingen logeren. De donkere ogen van Kees keken mij niet aan. Ze konden me dus niet volgen in het nameloos verwijt dat de oorlog zinloos was geweest. De fotograaf had kennelijk verzuimd Kees te vragen naar het vogeltje te kijken. Dat was maar beter ook, want zoiets draaide altijd uit op een onvermijdelijke teleurstelling. Er zat geen vogeltje in, wist ik als kind al.

Op de foto zag ik een jonge man met vastberaden blik. Hij zag eruit als een idealist, met oren zonder oorlellen, die naar de hemel gericht waren. De fotograaf had het licht zo gedraaid dat het eruitzag alsof de jeugdpuistjes waren getoucheerd.

Ik keek vaak naar de foto van oom Kees, die naast de niersteen van opa stond. Opa had een niersteen ter grootte van een flinke kiezelsteen, die hem evenveel pijn had gedaan

als het verlies van zijn jongste zoon. De foto van Kees stond samen met de niersteen als een oorlogsmonument op de schoorsteenmantel. De niersteen zat in een urn. Er zat geen as in van Kees, enkel de gave niersteen van opa. Daaronder stond de kolenkachel, die knus brandde. De dokter had tegen opa gezegd dat hij veel thee moest drinken, maar al zijn pogingen waren tevergeefs geweest, getuige die grote niersteen, die niet door opa's plasbuis kon. En dat deed ongelooflijk pijn.

Het was niets vergeleken met het leed dat zijn jongste zoon was aangedaan. Dat moet voor opa hebben gevoeld alsof de bodem onder zijn voeten werd weggetrokken. Opa verzweg zijn leed, zoals de boer in West-Friesland die, nadat hij in de Duitse oorlogsindustrie was afgejakkerd, een goede vriend tegenkwam en enkel zei: 'Hoi. Lekker weer.' En weg was hij weer. Zo was opa ook. Hij was dwangarbeider geweest in Duitsland en ook daarover zweeg hij. Ik vroeg er niet naar.

Mijn oma was zo mogelijk nog zwijgzamer over Kees dan mijn opa. Als ik haar bij het bezoek aan Groningen ter begroeting moest kussen, kuste ik in een emmer. Ze was een broodmagere figuur met ingevallen wangen. Ze was ongetwijfeld zo mager geworden door het verlies van haar jongste zoon.

Het waren niet alleen de Noord-Hollanders die zoveel moeite hadden om over het hun aangedane leed te praten. Ook de Zeeuwen hadden de neiging om over de watersnoodramp van 1953 te zwijgen, ondanks het feit dat iedereen in zijn of haar familie wel iemand had die was verdronken. Blijkbaar is dit een grondtrek van Nederlanders. Wel zeuren over de kleine pijn, maar niet over de grote pijn en het leed dat ons is aangedaan.

Ik had in 1969 een Joodse vriendin. We reisden met de trein van Amsterdam naar Zwitserland, om op bezoek te gaan bij haar familie. Toen we bekaft aankwamen, was het eerste wat haar oom tegen haar zei: 'Weet je wel wat de Duitsers ons hebben aangedaan in de oorlog?' Ik kreeg nauwelijks gelegen-

heid om mij voor te stellen. Ik vond het op dat moment moreel ongepast om te beginnen over het oorlogsleed dat mijn familie was aangedaan. Ik ging niet over lijken. Maar nu, zeventig jaar na de oorlog, mag ik het er wel een keer over hebben.

De jeugd van oom Kees

Violetjes 2, Herman Smith.

Cupido

De geschiedenis van Kees begon ergens in 1922, toen mijn opa, Bijbels gesproken, mijn oma 'tot zich nam'. Zij werden 'één vlees', een uitdrukking die bij mij als kind de angstige vraag oproep of je daarna ooit nog los kon komen. Als kind had ik gezien hoe twee parende honden aan elkaar vast zaten; er moest een emmer koud water overheen voordat ze zich konden bevrijden. Was dat seks? Ik had geen idee. Over seks durfde men nauwelijks te praten in die dagen. Toch moet het leven van oom Kees ook zo begonnen zijn. Tot die tijd was hij, behalve zichzelf als Cupido, een bruisend en klaterend beekje dat zich ineens tot één rivier verbreedde. Men gebruikte toen nog de middeleeuwse term 'bijslaap'. Tegenwoordig wordt de platvloerse term 'neuken' wel veel gebezigd. In ieder geval werd Kees niet 'gemaakt', maar 'geboren'. Hij was de jongste telg in de schildersfamilie Smith.

Mijn opa en zijn broers hadden allemaal een talent voor schilderen en tekenen. Maar allemaal waren ze huisschilders. Dat was normaal in die tijd; wie kunstenaar wilde zijn, moest armoede lijden. Althans, dat vooroordeel bestond sinds Vincent van Gogh, die inderdaad straatarm was. Johannes Vermeer was weliswaar niet arm, maar ruilde wel een van zijn schilderijen voor een brood van de bakker. Een Spaanse edelman die hem een opdracht wilde verstrekken, liet hij daar-entegen gewoon voor de deur staan. Kunstenaars zijn lastige mensen, toen ook al. In zo'n familie was Kees geboren.

Korte biografische schets

Oom Kees, oom Herman en mijn vader Bert.

Cornelis Enno Smith werd op 23 februari 1923 te Groningen geboren. Hij had twee broers boven zich, mijn vader Bert was de oudste en de middelste was Herman. Als jongste kind had Kees een eigen bed waarin hij de slaap moest vatten, terwijl zijn twee oudere broers rollebollend de slaap moesten zien te vatten in één bed. Hij lag heel stil bij het heen en weer schudden van zijn broers.

Iedereen woonde piepklein in die dagen. Een gemiddeld schippersgezin woonde in een kleine roef met tien kinderen. Gemeten naar de maatstaven van die tijd was het gezin Smith met drie kinderen vrij bescheiden. Het huis was klein en de koffie was nog handgemalen. O, wat een heerlijke geur van koffie trok er toen nog door het huis. Ook later, na de oorlog, als ik samen met mijn zusje in de kerstavantiekant bij opa en oma kwam logeren, hing er nog die geur van versgemalen bonen. Iedereen die aan huis kwam, werd

op de koffie uitgenodigd: de bakker, de schillenboer en de scharensliiep. Bij de koffie kregen ze een beschuitje met kaneel en suiker.

Het was een sociaal en gezellig gezin. Mijn opa was de zachtmoedigheid zelve en sloeg nooit, vertelde mijn vader. Eens had mijn vader, die zelf nogal vurig was, kattenkwaad uitgehaald. De politie kwam hem thuis afleveren, in de verwachting dat mijn opa hem een flink pak rammel zou geven. Mijn opa deed zijn bretels af en deed alsof hij mijn vader sloeg, maar het trapportaal was zo donker, dat de politie niet zag dat hij feitelijk tegen de muur sloeg. Aldus mijn vader. Maar mijn vader had een talent voor overdrijving ... Waarover later meer.

Oom Kees en zijn broers waren ter wereld gekomen in een keurig hervormd gezin. Iedere zondag gingen zij naar de kerk. Het was een hele zit. Wat er nog aan vrije tijd overbleef, besteedde Kees aan zijn schilder- of tekentalent. Of aan het meelopen met de Christelijke Jongemannen Vereniging. 'De paden op, de lanen in.'

Christelijke jongemannenvereniging op pad.